

Наталія ЦЮЛЮПА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри естрадної музики
Інституту мистецтв
Рівненського державного
гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-1555-0836
e-mail: Ntsiulipa@ukr.net

Олександр ЗАХОДЯКІН,
доцент кафедри естрадної музики
Інституту мистецтв
Рівненського державного
гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-85522-3164
e-mail: zahodakin1965@gmail.com

Алла РИЖУК,
студентка магістратури
кафедри естрадної музики
Інституту мистецтв
Рівненського державного
гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0009-0002-4680-593X
e-mail: allakostechko11@gmail.com

МУЗИКОТЕРАПІЯ В СИСТЕМІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ефективності застосування музикотерапії в системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти. Окреслюються теоретичні основи музикотерапії, зокрема її вплив на різноманітні аспекти розвитку дитини (когнітивний, емоційний, соціальний та моторний). Досліджуються практичні аспекти використання музикотерапії – методи, прийоми та інструменти, що можуть бути використані в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Обґрунтовуються теоретико-методичні

засади та методика корекційного спрямування дошкільної музичної освіти дітей з особливими освітніми потребами, розглядаються питання впровадження інклюзивної педагогіки в практику дитячих садків. Крім того, пропонується комплексне застосування різноманітних форм та методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами на заняттях з музикотерапії, зокрема індивідуальні та групові заняття, ігрові методики, розвивальні ігри та інші підходи.

Ключові слова: музична терапія, корекційно-розвивальна робота, діти з особливими освітніми потребами, музична діяльність.

Natalia TSIULIUPA,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Department of Popular Music,
Rivne State Humanitarian University,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1555-0836
e-mail: Ntsiuluupa @ukr.net

Oleksandr ZAHODAKIN,
Associate Professor,
Department of Popular Music,
Rivne State Humanitarian University,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8552-3164
e-mail: zahodakin1965@gmail.com

Alla RYZHUK,
Master's student of Popular Music,
Rivne State Humanitarian University,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0009-0002-4680-594X
e-mail: allakostechko11@gmail.com

MUSIC THERAPY IN THE SYSTEM OF CORRECTIVE AND DEVELOPMENTAL WORK WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. *The article explores the method of music therapy in the context of a kindergarten and children with special educational needs. The authors of the article identify the peculiarities of this method in the development of children with developmental disabilities, dyslexia, attention disorders, and other neurological disorders. The article investigates various approaches to music therapy, including individual and group approaches, as well as the use of various musical instruments and techniques. The authors emphasize how music therapy can be used to reduce stress and anxiety levels in children with special needs, improve their social interaction, and promote language development.*

The research of the authors confirms that music therapy can be an effective method for improving the development of children with special educational needs, and can be incorporated into the pedagogical process of a kindergarten to achieve optimal results.

This scientific article examines the organization of work in a kindergarten with children with special educational needs. The authors discuss creating a supportive environment for learning and development for these children, as well as implementing inclusive education practices in kindergarten.

The article describes the main principles and methodologies for working with children with special educational needs, including an individual approach to each child and the use of specialized methods and materials. The authors emphasize the importance of working with parents and other specialists to ensure the success.

The research of the authors of this article indicates that properly organized work with children with special educational needs can contribute to their successful development and inclusion in society. The implementation of inclusive education practices in kindergartens can ensure an increase in the quality of education and preparation of children for school.

Key words: *music therapy, corrective and developmental work, children with special educational needs, musical activity.*

Постановка проблеми. У сучасному світі спостерігається зростання кількості дітей, які мають обмежені фізичні й психічні можливості та вважаються дітьми з особливими потребами. Музикотерапія в системі корекційно-розвивальної роботи може бути ефективним інструментом для створення інклюзивного середовища в дошкільних закладах, сприяючи розкриттю потенціалу кожної дитини незалежно від її особливостей.

Однак у сучасній системі музичної педагогіки спостерігається обмежене використання музикотерапії в системі корекційно-розвивальної роботи закладів дошкільної освіти з означеною дитячою категорією. Недостатня поінформованість педагогічних працівників щодо потенційних переваг музикотерапії в розвитку дітей з особливими освітніми потребами створюють перешкоди щодо впровадження ефективних інноваційних підходів у дошкільній освіті. Зважаючи на це, вивчення та обґрунтування потенціалу музикотерапії в системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти є пріоритетним завданням сучасної музичної освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Актуальні питання корекційного впливу музичного мистецтва на розвиток дітей із порушеннями мовлення розглядаються у дослідженнях Г. Волкової, Г. Короткова та ін.; порушеннями центральної нервової системи – аналізуються в напрацюваннях Н. Власова, М. Гринер та ін.; затримкою розумового розвитку дітей з аутизмом – у дослідженнях І. Євтушенка, І. Квітки; порушеннями зору та слуху – в наукових розвідках Ю. Бондаренка, Л. Куніненко, Н. Збруєва, І. Муратова, О. Холодїй та ін.

Відсутність науково обґрунтованого змісту та структури корекційно спрямованих музичних занять з дітьми з обмеженими фізичними та психічними можливостями в закладах дошкільної освіти та недостатній рівень підготовленості педагогічних працівників до корекційної роботи в процесі музичного виховання

дітей, а також неабияка актуальність визначеної проблематики і спонукала нас до написання означеної публікації.

Мета статті – обґрунтування потенціалу музикотерапії як ефективного інструменту в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна дитина з особливими освітніми потребами має свої унікальні відмінності та потребує уваги й підтримки з боку педагогів та суспільства загалом. Зважаючи на це, поряд із традиційними методами лікування та корекції вирішального значення набуває пошук нових альтернативних методів та засобів корекційно-виховної роботи з такими дітьми. До відповідних прогресивних методів належить, зокрема, музична терапія, що базується на використанні музики як вагомого засобу корекції та розвитку фізичних, інтелектуальних, мовленнєвих, рухових, емоційних, творчих та інших можливостей організму дитини (Квітка, 2012).

Загалом музикотерапія дозволяє індивідуалізувати підходи до кожної дитини, враховуючи її потреби, здібності та інтереси, а також створює оптимальне середовище для її розвитку та навчання. Метою занять із музикотерапії повинно бути отримання дитиною якомога більше позитивних емоцій та вражень (Колупаєва, 2011, с. 5–12).

Варто зауважити, що протипоказань до занять музикотерапією не існує, однак педагог повинен враховувати особливості фізичного та психічного розвитку дитини, адже діти з тяжким ураженням нервової системи є більш вразливими і потребують виняткового ставлення та особливих шляхів корекції.

Перед тим, як розпочинати музичні заняття, важливо здійснити комплексне вивчення стану фізичного та психічного розвитку дитини з метою подальшої розробки індивідуальної корекційної програми. Передусім мається на увазі дослідження стану здоров'я, протипоказань до виконання деяких фізичних вправ (висновок з цього приводу надає медичний працівник), наявність порушень психічного розвитку, особливості психічної організації дитини (психолог), затримка або повна відсутність мовленнєвого розвитку (логопед), стан розвитку загальної та мілкої моторики, узгодженість координації рухів (педагог з фізичної культури), комунікативні можливості дитини, риси характеру (вихователь) тощо. Безумовно, означені відомості про дитину істотно впливають на її музично-особистісний розвиток і надають музичному керівникові необхідну інформацію щодо вибору шляхів подальшої корекційної роботи (Дегтяренко, Вавіна, 2008).

Корекційно-виховна робота є основою діяльності всіх закладів дошкільної освіти, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами, і характеризується пошуком педагогічних та лікувальних заходів, що сприяють корекції відхилень у розвитку та частковій компенсації ненабутих умінь та навичок. Заняття з музикотерапії можуть мати різноманітні форми, зокрема індивідуальні, малогрупові та групові. Відповідно кожна із цих форм має свої особливості та переваги. Так, індивідуальні заняття з музикотерапії дозволяють спеціалісту зосередитися на конкретних потребах

та можливостях дитини, що сприяє створенню індивідуальної терапевтичної програми, спрямованої на досягнення конкретних цілей розвитку. Крім того, індивідуальні заняття дозволяють підтримувати тісний зв'язок між дитиною та музикотерапевтом, створюючи безпечну та довірливу атмосферу.

Малогрупові заняття сприяють розвитку соціальних навичок, спілкуванню та взаємодії між дітьми. Також малі групи дозволяють музикотерапевту ефективніше керувати заняттями та приділяти увагу кожній дитині.

Групові заняття з музикотерапії можуть відвідувати до восьми чоловік, що сприяє спільній музичній взаємодії та співпраці між дітьми.

Основними формами музичної діяльності в дошкільних закладах освіти є: **сприймання музики**, коли діти мають можливість слухати різні музичні композиції, вчитися розрізняти ритм, мелодію, тембр та динаміку музичних творів, самостійно виконувати прості музичні твори за допомогою ритмічних інструментів, дитячих музичних інструментів або власного голосу; **виконавча музична діяльність дітей**, тобто спів, гра на різноманітних музичних інструментах (барабан, дудочка, металофон, дитячий ксилофон, касетаньети тощо), ритмічні рухи дитини з музичним супроводом; **творча музична діяльність дітей** – танець, різні форми музикування, елементарні форми імпровізації тощо.

На наш погляд, перераховані форми музичної діяльності повинні мати ще й корекційно-компенсаторну спрямованість та вирішувати корекційно-виховні завдання. За цієї умови індивідуальна форма занять є абсолютною доречною при виправленні недоліків у руховому апараті дитини, проблем у мовленні та орієнтації в просторі, відставанні у розвитку загальної та мілкої моторики. Водночас необхідно наголосити, що саме колективне музикування сприяє розвитку комунікативних умінь дітей з особливими освітніми потребами, що в подальшому значно полегшує їхню інтеграцію в соціум. Групові заняття використовують під час музикомалювання, музично-ритмічних ігор, співу, рухів під музичний супровід.

Підбір педагогом музичного матеріалу для роботи з дітьми, що мають різні порушення психофізичного розвитку, є досить непростим та відповідальним завданням. Науковцями, лікарями та педагогами-практиками доведено, що саме класична та фольклорна музика володіє силою позитивного впливу на особистість, є засобом мобілізації різноманітних функціональних фізичних та психічних можливостей організму. Зважаючи на це, на заняттях з музикотерапії пропонуємо використовувати саме твори класичної та фольклорної музики.

Зауважимо, що кожен день у дитячому садочку розпочинається з ранкової гімнастики (виконання дихальних та гімнастичних вправ) під музичний акомпанемент. Такі десятихвилинки створюють у дітей позитивний настрій, стимулюють роботу серцево-судинної системи, сприяють загальному фізичному зміцненню організму тощо. Кожне заняття закінчується спеціальними заходами для розслаблення, релаксу, заспокоєння нервової системи гіперактивних дітей. Музичний

керівник використовує тиху, спокійну музику, в повільному темпі, а також так звані колісанки. Заспокоїливо та розслаблюючи на гіперактивних дітей діють і слухання звуків природи (екологічна музика) – тихий плескіт води, спів пташок, звуки морського прибою, шум листя, звуки цвіркунів.

У процесі корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти використовуються такі основні методи музикотерапії:

– **активна музикотерапія** – метод, який не лише сприяє фізичному, емоційному та когнітивному розвитку дітей дошкільного віку, а й покращує їхню сприйнятливості, творчість та самовираження; передбачає активну участь дітей у процесах музикування: вони можуть співати, рухатися та імпровізувати під музику, створювати музичні композиції, використовуючи найпростіші музичні інструменти;

– **пасивна музикотерапія** – метод, що зазвичай використовується для заспокоєння, стимуляції чи релаксації дітей з особливими освітніми потребами; передбачає пасивне сприйняття дітьми музики: вони слухають спеціально підібрану музику, яка впливає на їхні емоції, настрої та стан;

– **рецептивна музикотерапія** – метод, спрямований на сприйняття музики за допомогою спеціальних технік, як-от музичні історії, візуалізація чи фокусування на конкретних звуках чи музичних елементах; сприяє стимуляції в дітей уваги, креативності, уміння сприймати звуки та музику загалом;

– **вокалотерапія** – метод, що використовує для вираження емоцій, спілкування та самовираження дошкільнят різноманітні вокальні техніки та різні форми співу, серед яких – імітація мелодій, індивідуальний вокальний спів або спів у групі тощо; сприяє розвитку в дітей голосових навичок, дихання, мовлення та соціальної взаємодії, допомагає у знятті напруги, вираженні емоцій та стимулюванні самовираження через музику;

– **групову музикотерапію** – метод, який має на меті використання музики та музичних інструментів у груповому контексті, створює умови для співпраці, спільної творчості та соціальної взаємодії між дітьми, сприяє розвитку навичок спілкування, спільної гри, толерантності та взаєморозуміння;

– **індивідуальна музикотерапія** – метод, що передбачає індивідуальну роботу з дитиною, зокрема індивідуальне спілкування, музичні ігри, використання інструментів та вокальних вправ, спрямованих на досягнення конкретних цілей розвитку та корекції;

– **імпровізаційна музикотерапія** – метод, що стимулює дитячу творчість та самовираження, за допомогою музики допомагає почуватися вільно, експериментувати зі звуками, ритмами, різноманітними інструментами, створюючи власні мелодії та ритми; загалом імпровізація допомагає дітям виражати свої почуття та емоції через музичне спілкування.

Зважаючи на викладене вище, зауважимо, що всі запропоновані нами методи можуть бути адаптовані й індивідуалізовані відповідно до потреб, можливостей та особливостей кожної дитини з особливими освітніми потребами. Також варто наголосити, що

надзвичайно корисним у роботі з дітьми є поєднання музикотерапії з іншими методиками та підходами корекційно-розвивальної роботи, серед яких – сенсорна інтеграція, рухова терапія, мовна терапія тощо. Таке поєднання неабияк підсилює ефективність означених методів, сприяючи комплексному розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Діти, як відомо, пізнають світ за допомогою руху. Відповідно у музиці рух (наприклад, ритмічний (голосно, тихо), мелодійний (вгору, вниз) чи фізичний (танок)), є каталізатором емоційного стану дитини. Пам'ятаючи про цю особливість, педагог на заняттях із музикотерапії має активно використовувати рухливі ігри, які, до речі, дуже подобаються дітям. У ході гри під музичний супровід діти не лише навчаються наслідувати, а й, використовуючи жести та міміку, виконують різні дії: бігають, ходять, стрибають, плескають у долоні та по колінах, повертають кисті рук, притуплюють ногами, виставляючи по черзі кожну ніжку вперед, поперемінно плескають у долоні тощо. Педагог у цьому випадку може імпровізувати, ускладнюючи гру, наприклад, уповільнити або пришвидшити рух, змінити рух у протилежний бік, додати до гри нові елементи (наприклад, наприкінці музичної фрази діти можуть присісти на стілець, поплескати в долоні тощо). Запропоновані приклади ігор із музичним супроводом покращують фізичний та психоемоційний стан дітей, розвивають увагу, координацію рухів, здатність орієнтуватися в просторі.

Ще одним видом музичної діяльності є гра на різноманітних шумових та музичних інструментах. Завдяки цьому формуються естетичні вподобання дошкільнят (вони обирають той музичний інструмент, який їм подобається), розвиваються їхні творчі задатки (малюк може імпровізувати та творчо проявляти себе), когнітивна сфера, музичні, музично-сенсорні й творчі здібності тощо. Крім того, діти запам'ятовують звучання конкретних музичних інструментів та можуть їх класифікувати, порівнюють та можуть відрізнити гучне звучання від тихого.

Так, музичний керівник може використовувати різні музичні інструменти й у корекційно-лікувальній роботі з дітьми з порушеннями аутичного спектра, адже звучання інструментів дуже зацікавлює таких дітей і вони із задоволенням грають на доступних їм музичних інструментах (якщо спочатку це лише хаотичний та голосний стукіт, то пізніше він перетворюється на вміння слухати і розуміти красу звуків). Педагогічно-реабілітологи як музичний фон для «гри» юних музикантів пропонують використовувати спокійну, неголовну, помірну класичну або народну музику (в записі чи виконанні на фортепіано), що стимулює активність хворої дитини, проте не збуджує її (Миронова, 2014).

Цікавим видом музичної діяльності є й групову вокалотерапію, тобто спів, що активно розвиває голосовий апарат, формує навички правильного дихання, покращує мовлення, лікує заїкання, сприяє постановці артикуляції голосних звуків, розвиває творчі та музичні здібності дітей дошкільного віку, розширює їхні комунікативні можливості, сприяючи у майбутньому успішній соціалізації дітей.

Так, варто зауважити, що в дітей із діагнозом

«дитячий церебральний параліч» під час співу виявляються труднощі, викликані руховими обмеженнями, що негативно позначається на звукоутворенні та супроводжується повною відсутністю міміки й жестикуляції. У дітей з розладами аутичного спектру, навпаки, спостерігається постійна зміна гримас обличчя, хаотичні й неконтрольовані рухи та звуки. Безумовно, це потребує контролю та вчасного реагування з боку музичного керівника.

Як відомо, зорове сприйняття образу значно полегшує розуміння змісту музики. Саме тому для розуміння й адекватного реагування дітей з особливими освітніми потребами на музичну діяльність у процесі слухання музики необхідно використовувати візуальне підкріплення, що сприяє сенсорному розвитку (мається на увазі використання візуальних допоміжних засобів, як-от іграшок, малюнків, схем, відео тощо), які допоможуть дітям розібратися в музичних поняттях та сприятимуть кращому запам'ятовуванню музики.

У зв'язку з цим до інноваційних форм музичної терапії варто віднести малювання з використанням музичного мистецтва, казкотерапію, рухову драматизацію під музичний супровід. Означені форми роботи сприяють розвитку мислення, збагачують словниковий запас дошкільнят, стимулюють їхню мовленнєву діяльність тощо.

Отже, використання різних форм та методів музикотерапії як терапевтичного інструменту в системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в дошкільних закладах відкриває безліч можливостей для розвитку, зміцнення та самореалізації означеної групи дітей.

Висновки. Проблематика виховання та корекції дітей з особливими освітніми потребами – складна й багатогранна і займає винятково важливе місце в теорії та практиці сучасної музичної освіти. Застосування музикотерапії в системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти має важливе значення для покращення якості їхнього життя та навчання, настрою та емоційного стану, сприяє зниженню рівня стресу, формуванню мотивації до навчання та соціальної активності. Лише єдність та взаємодія всіх можливих форм і систем корекційно-терапевтичного впливу на розвиток дітей, співпраця батьків та команди педагогів (логопедів, дефектологів, реабілітологів, психологів, фізіотерапевтів та ін.) є запорукою успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Перспективи подальших досліджень плануємо спрямувати на вивчення різноманітних моделей і форм музикотерапії у контексті корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Квітка, Н. О. (2012). Заняття з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку. *Дефектологія*. № 4. С. 11–15.

Колупаєва, А. (2011). Стратегічні напрями сучасної освітньої політики України. Дитина із сенсорними

порушеннями: розвиток, навчання, виховання: збірник наукових праць / за ред. С. В. Литовченко, І. М. Гудим. Київ. Вип. 2. С. 5–12.

Десятьренко, Т. М., Вавіна, Л. С. (2008). Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних навчальних закладах для дітей з особливими потребами: навчальний посібник. Суми: Університетська книга. 302 с.

Миронова, С. П. (2014). Засоби корекційної роботи у навчально-виховному процесі спеціальних та інклюзивних закладів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»*. Вип. 26. С. 149–152.

Гаяш, О. В. (2016). Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку: науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО. 120 с.

REFERENCES

Kvitka, N. O. (2012). Zaniattia z muzykoterapii dlia ditei doshkilnoho viku zi skladnymy porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku [Music therapy classes for preschool children with complex disorders of psychophysical development]. *Defektolohiia*. № 4. S. 11–15. [in Ukrainian].

Kolupaieva, A. (2011). Stratehichni napriamy suchasnoi osvitoi polityky Ukrainy [Music therapy classes for preschool children with complex disorders of psychophysical development]. *Dytyna iz sensornymy porushenniamy: rozvytok, navchannia, vykhovannia: zbirnyk naukovykh prats / za red. S. V. Lytovchenko, I. M. Hudym*. Kyiv. Vyp. 2. S. 5–12. [in Ukrainian].

Dehtiarenko, T. M., Vavina, L. S. (2008). Korektsiino-reabilitatsiina robota v spetsialnykh doshkilnykh navchalnykh zakladakh dlia ditei z osoblyvymy potrebamy [Correctional and rehabilitation work in special preschool educational institutions for children with special needs]: navchalnyi posibnyk. Sumy: Universytetska knyha. 302 s. [in Ukrainian].

Myronova, S. P. (2014). Zasoby korektsiinoi roboty u navchalno-vykhovnomu protsesi spetsialnykh ta inkluzyvnykh zakladiv [Means of corrective work in the educational process of special and inclusive institution]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriiia 19 «Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhologhiia»*. Vyp. 26. S. 149–152. [in Ukrainian].

Haiash, O. V. (2016). Korektsiino-rozvyvalna robota z ditmy z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku [Corrective and developmental work with children with psychophysical development peculiarities]: nauково-metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv inkluzyvnoho navchannia, asystentiv uchyteliv, yaki pratsiuut z ditmy z psykhofizychnymy porushenniamy v umovakh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv, sotsialnykh pedahohiv, batkiv. Uzhhorod: Informatsiino-vydavnychiy tsentr ZIPPO. 120 s. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 01.06.2023